

Almanya’da İslam Din Öğretimi Vasıtasıyla Oluşturulmak İstenen/Oluşturulan Müslüman Kimliği Üzerine*

HALİSE KADER ZENGİN

Dr., ANKARA Ü. İLAHİYAT FAKÜLTESİ

kzengin@divinity.ankara.edu.tr

Özet

Makalenin ana konusu Almanya’da oluşturulmak istenen Müslüman kimliğidir. Bu konuya bağlı olarak Avrupa’da ve Almanya’da Müslüman kimliği, Avrupa Birliğinin din politikası, Almanya’da din eğitimi konuları ele alınmıştır. Makalede şu sorulara cevap aranmıştır: “Avrupa Birliği Hukukunda üye ülkelerin dinî kurumlarını ve din derslerini düzenleyici hükümler olmamasına rağmen Müslüman nüfusun din öğretiminde izlediği temel politika nedir? İslam Din Dersinin ve Din Kültürü Dersinin öğretim programlarında nasıl bir Müslüman kimlik oluşturulmaktadır. Soruların cevaplandırılmasında özellikle uygulamada olan İslam Din Dersi ve Din Kültürü derslerinin öğretim programları analiz edilmiştir.

Analiz sonucu Almanya’da oluşturulmak istenen, Kur’an merkezli inanan ve inandıklarını yaşantısında uygulayan, diğer dinlere saygılı bir Müslüman kimliği olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Almanya, İslam Din Eğitimi, Müslüman Kimlik

Abstract

On the Islamic Identity Desired to be Created/Created Through the Teaching of Islamic religion in Germany

The main theme of the article is the Moslem identity desired to be created in Germany. The moslem identity in Europe and Germany, the religious policy of the European Union, and the teaching of theology in Germany were examined in connection with this subject. In this article I will be looking for answers to the questions: “What are the basic policies of the EU member countries followed by the Moslems in teaching religion? What type of Moslem identity is created through the Islamic Religious lessons and

* Bu makale 08-11 Ekim 2009 tarihleri arasında Uludağ Üniversitesi’nde düzenlenen *International Congress On Intercultural Dialogue And Education/ Kültürlerarası Diyalog ve Eğitim Uluslararası Kongresi*’nde sunulan tebliğin geliştirilmiş şeklidir.

Religious Culture lessons? In answering these questions I will analyze the education programs of the Islamic Religious and Religious Culture lessons currently being used. The result of the analysis revealed that it was desired to create in Germany a moslem identity living by the Koran and applying his faith to his daily life and living in harmony with the society.

Keywords: European Union, Germany, Islamic Education, Moslem Identity

A. GİRİŞ

Kimlik, insana özgü belirti, nitelik ve özelliklerle birinin belirli bir kimse olmasını sağlayan unsurlar olarak tanımlanmaktadır.¹ Psikolojik ve sosyolojik açıdan da açıklanan² kimliğin bireysel ve toplumsal boyutu bulunmaktadır: Bireysel/psikolojik boyutta “Ben kimim?” sorusuna cevap aranırken, sosyal boyutta “Toplumda ben kimim?”, “Topluma göre ben kimim?” sorularının yanıtıyla meşgul olunmaktadır. Bireysel anlamda kimlik; kişinin kendisi hakkında sahip olduğu çeşitli görüşleri, bilgileri, imajları, inançları içermektedir. Aynı zamanda bedensel yapı özelliklerini, cinsiyet, etnik, yaş, statü, mesleki ilişkileri kapsamaktadır. Toplumun “beni” tanımlaması ve “benim” kim olduğuma ilişkin tanımlamalarda bulunması, kimliğin oluşumunu etkilemektedir. Dolayısıyla kimlik bir taraftan “benim/bizim” olduğuma inandığım kişiye/gruba, diğer taraftan diğerlerinin bana yüklediği kişiye/gruba ait imajlar arası gerilimin sonucudur.³

Kimliğin oluşumuna etki eden unsurlardan birisi de dindir. Dinin sunduğu Tanrı imajı, insan ve evren tasarımı, değer anlayışı kimlik oluşumunu etkilemektedir.⁴ Benimsenen dinin kişinin “ben kimim?” sorusunu cevaplandırmada rolü bulunmaktadır. “Ben Allah’a inanırım”, “Ben Müslümanım” daha da özele inildiğinde “Şafiyim”, “Hanefiyim” vb. tanımlamaları ortaya çıkabilecektir.

Kimlik ile din arasında dolayısıyla dinsel kimlik ile eğitim ve din eğitimi arasında ayrılmaz, tartışılmaz bir ilişki vardır. Bireyler gelişim ve eğitim sonucu kimliklerini kazanmaktadır.⁵ Ailelerin çabasının yanı sıra toplumlar, sahip olunan kültü-

1 *Türkçe Sözlük*, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2005), s. 1182; Benzer Kimlik tanımlaması için bk. Özcan Köknel, *Kimliğini Arayan Gençliğimiz*, (İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 2001), s. 200.

2 Psikolojik ve sosyolojik tanımlar için bk. Selçuk Budak, *Psikoloji Sözlüğü*, (Ankara: Bilim ve Sanat Yay., 2000), ss. 451-452; Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, terc. Osman Akınhay; Derya Kömürçü, (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999), ss. 405-408.

3 Nuri Bilgin, *Kimlik İnşası*, (Ankara: Aşina Kitaplar Yayınevi), 2007, s. 11

4 Hasan Onat, “Küreselleşme Sürecinde Kimlik, Din ve Türkiye’nin Bazı Gerçekleri,” www.turkdirlik.com/Bilgimece/Turkoloji/Kultur/HOnat0010.htm, (Erişim 23.11.2009).

5 Erikson’un Psiko-Sosyal Kuram’ına göre özellikle ergenler (12-18 yaş) ilköğretim ikinci kademe ve orta öğretim sürecini de kapsayan bir dönemde kimlik arayışına girmektedir. Bu dönemde kimlik karmaşası yaşanmaktadır. Ergenler olumlu bir kimlik duygusu geliştirebilecekleri gibi olumsuz bir kimlik duygusuna da sahip olabilmektedirler. Gürhan Can, “Kişilik Gelişimi”, Binnur Yeşilyaprak (ed.) *Eğitim*

rel, sosyal ve dinî kimliklerini yeni nesillere devretmektedir. Devlet, toplum adına bu görevi örgütlü olarak öğretim vasıtasıyla gerçekleştirmeye çalışmaktadır.

Kimlik kazanımında içinde yaşanılan çevre ile sahip olunan dinsel kimliklerin uyumlu olması önemlidir. Bu durum toplumsal barış ve uzlaşımın yaşanması için gereklidir. Şayet sahip olunan dinsel kimlikle, yaşanılan çevre arasında farklılıklar var ise kimlik karmaşasının yaşanması kaçınılmaz olacaktır.

Bu makale çerçevesinde Almanya'daki Müslüman kimliği, din eğitimi disiplini açısından incelenmiştir. Çalışmanın temel sorusu "Avrupa Birliği ülkesi olan Almanya'da din eğitimi vasıtasıyla nasıl bir Müslüman kimlik oluşturulmak istenmektedir/oluşturulmaktadır?" şeklindedir. Bu soruya bağlı olarak; Avrupa'da ve Almanya'da hangi Müslüman kimlikler bulunmaktadır? Avrupa Birliği'nin ve Almanya'nın din-din eğitimi politikası var mıdır? İslam Din Dersi ve Din Kültürü Dersi öğretim programlarından hareketle nasıl bir dinsel kimlik oluşturulmaktadır? sorularına cevap aranmıştır. Din öğretimi programlarının analizinde deskriptif bir yaklaşım esas alınmış ve programların içerik analizi yoluyla incelenmesine çalışılmıştır.

B. AVRUPA'DA MÜSLÜMAN KİMLİĞİ VE AVRUPA BİRLİĞİNİN DİN-DİN EĞİTİMİ POLİTİKASI

Avrupa tarihinde, Endülüs ve Bosna'daki Müslümanlar sayılmazsa, Avrupa'daki Müslümanların varoluşu göç ve iltica ederek ve işçi olarak gerçekleşmiştir. Avrupa'daki Müslümanlar, Bassam Tibi'ye göre üç farklı gruptan oluşmaktadır. Birinci gruptakiler, Türkiye ve Ortadoğu'dan gelen Müslümanlardır. Bunların 2 milyondan fazlası Almanya'da bulunmaktadır. İkinci grupta Mağribiler yer almaktadır ve 4 milyonu Fransa'da yaşamaktadır. Üçüncü grupta yer alanlar ise güney Asyalılardır ve çoğunlukla İngiltere'de yaşamalarına rağmen, onlara diğer Avrupa ülkelerinde de rastlanmaktadır.⁶

Farklı kökenlere/özelliklere sahip bu Müslümanlar, Avrupa'da kültürel anlamda Arap, Hint, Afrika, Asya, Türk İslam'ının var olmasına etki ederken aynı zamanda Sünni, Şii, Hanefî, Şafî, Maliki, Hanbelî gibi çeşitli mezheplerin ve Nakşî, Kadiri, Mevlevî, Bektaşî gibi tarikatların Avrupa'da mevcudiyetine neden olmuştur.

Psikolojisi, (Ankara: PegemA, 2006) s. 129.

6 Bassam Tibi, "Avrupa'da Müslüman Göçmenler: Avro-İslam ile Gettolaşma Arasında," Yay. Haz: Nizar Alsayyad; Manuel Castells, *Müslüman Avrupa ya da Avro İslam*, terc. Zehra Savan, (İstanbul: Everest Yayınları, 2004), s. 57.

Hindistan ve Pakistan gibi ülkelerden gelen Müslümanların, Avrupa'ya getirdikleri geleneksel ve kültürel din, kendi şehirlerinde veya köylerinde yaşadıkları İslam'dan farklı olmamıştır. Yaşanmaya çalışılan Müslümanlığı sorgulamak ise onlar tarafından Müslüman kimliği tehlikeye atmak ve İslam'a ihanet olarak algılanmıştır.⁷ Benzer durumun diğer Müslüman etnik gruplar için de geçerli olduğunu söylemek mümkündür.

Avrupa Birliği ülkelerinde yaşayan bu farklı etnik ve dinî kökenden gelen Müslümanları Avrupa Birliği anayasa taslağı ve sözleşmeleri nasıl etkilemektedir? Avrupa Birliği ülkelerinin uymak zorunda olduğu bir din ve din eğitimi politikası var mıdır? sorularına yanıt arandığında Avrupa Birliğine katılan ülkelerin, AB'nin hukuk yapısını oluşturan yasa ve sözleşmeleri kabul etmek ve uygulamak durumunda olduğu bilinmektedir. AB Antlaşmasınının 6. maddesine göre "din özgürlüğü hakkı" söz konusu olduğunda; AB Yasal hükümleri, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (9. madde) ve AB Devletlerinin müşterek anayasal gelenekleri dikkate alınmaktadır. AB hukuku ve sözleşmelerinde "din özgürlüğü hakkı" bireylerin ve dinî cemaatlerin özgürlüğü şeklinde ayrılmaktadır. Bireysel din özgürlüğü AB ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesince korunurken, grupsal din özgürlükleri üye devletlerin kendi anayasaları çerçevesinde ele alınmaktadır.⁸

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin (1950) 9. maddesi şöyledir: "1. Herkes düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sahiptir. Bu hak, din veya inanç değiştirme özgürlüğü ile tek başına veya topluca, açıkça veya özel tarzda ibadet, öğretim, uygulama ve ayin yapmak suretiyle dinini veya inancını açıklama özgürlüğünü de içerir. 2. Din veya inancını açıklama özgürlüğü, ancak kamu güvenliğinin, kamu düzenin, genel sağlığın veya ahlakın, ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için demokratik bir toplumda zorunlu tedbirlerle ve yasayla sınırlanabilir." Sözleşmenin 14. maddesinde ise dinî inanışları sebebiyle ayrımcılık yasaklanmaktadır.⁹

7 Tarık Ramazan, *Avrupalı Müslüman Olmak*, (İstanbul: Anka Yayınları), 2005, ss. 238-239.

8 Silvio Ferrari, "AB Hukuk Sisteminde Din ve Dini Cemaatler," Ali Köse, Talip Küçükcan (ed.), *Avrupa Birliği Ülkelerinde Din-Devlet İlişkisi*, (İstanbul: İSAM Yayınları, 2008), ss. 18-19.

9 Benzer maddeler AB Anayasa taslağında (2004) yer almaktadır: Madde II-70 Düşünce, vicdan ve din özgürlüğü: "1. Herkes düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sahiptir. Bu hak, tek başına ya da başkalarıyla birlikte topluluk halinde ve herkesin önünde veya özel olarak, din ya da inanç değiştirme özgürlüğünün yanı sıra, ibadette, öğretimde, uygulamada ve törenlerde dinini veya inancını açıkça ortaya koyma özgürlüğünü de içerir."

MADDE II-81 Ayrımcı yapılar: "1. Cinsiyet, ırk, ten rengi, etnik veya sosyal köken, genetik özellikler, dil, din veya inanç, siyasi veya herhangi başka bir görüş, bir ulusal azınlığın üyesi olma, mülkiyet, doğum, özürlülük, yaş veya cinsel tercih gibi gerekçelere dayanan her türlü ayrımcılık yasaktır. 2. Anayasa'nın uygulanması kapsamında ve Anayasa'nın belirli hükümlerini ihlal etmeyecek şekilde, milliyete dayanan her türlü ayrımcılık yasaktır."

Grupların ve dinî cemaatlerin din özgürlükleri söz konusu olduğunda, AB kurumları bu konuyu eğitim ve kültür konuları gibi üye devletlerin iç düzenlemelerine bırakmıştır. 1999 yılında yürürlüğe giren Amsterdam sözleşmesinin sonuç kısmında “Kiliselerin ve Dünya Görüşü Cemaatlerinin Statüleri Hakkında Açıklama” yer almaktadır. 11. maddede “Avrupa Birliği, üye ülkelerdeki kiliselerin veya dinî birliklerin veya cemaatlerin kendi kanunlarına göre sahip oldukları statülerine saygı gösterir ve onlara dokunmaz. Avrupa Birliği aynı şekilde dünya görüşü cemaatlerinin statülerine de saygı gösterir.” denilmektedir.¹⁰

AB'nin din eğitimi/din dersleri ile ilgili belirlemelerini ise üst yorum ve yaklaşımlardan çıkartmak mümkündür. 2007'de Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın “Toledo Okullarda Din ve İnançlar Hakkında Öğrenme Raporu”na göre ortak standartlar üzerinde durulması önerilmektedir. Bunlardan bazıları şöyledir:

1. Dinler ve inançlar hakkında öğretim genel eğitimin bir parçasıdır. Eğitim adil ve doğru bir şekilde gerçekleştirilmelidir. Bu anlamda temel özgürlükler ve sivil değerler, insan haklarına saygı dikkate alınmalıdır.
2. Dinler ve inançların öğretim programı objektif olmalıdır. Farklı yerel dinî görüşlere, seküler çoğulculuğa ve onların oluşturdukları birliklere duyarlı yapılandırılmalıdır.
3. Dinler ve inançlar hakkında eğitim verenler, teolojik ve aynı zamanda pedagojik yeterliklere sahip olmalıdır. Pedagojik yaklaşımı daha çok öğrenci merkezli olmalıdır. Öğrencilerin özgürce düşüncelerini söylemesi teşvik edilmelidir.
4. Dinler ve inançlar için geliştirilen ders materyalleri; kapsamlı, inançlara adil yaklaşmalı ve saygı göz önünde bulundurularak oluşturulmalıdır. Aynı zamanda dinî olmayan görüşler de materyal geliştirmeye dâhil edilmelidir.
5. Öğrencilerin, diğer din ve inanç sahibi kişilere karşı saygı duyma becerisini geliştirmek; onları insan hakları ve barışın gelişmesine yardımcı olmaya yönlendirmek; tüm din ve inançlar hakkında bilgi sahibi kılmak; dinî ve felsefi inançların önemini kavratmak gibi bilgi, beceri ve tutumlara sahip olmaları amaçlanmaktadır.¹¹

Sonuç olarak anlaşılmaktadır ki, AB ülkeleri kabul edilen hukuki düzenleme ve sözleşmelere uymaktadır. Belirlenen yasa ve antlaşmalar ülkelerin dinle

10 Benzer maddeler AB Anayasa taslağında (2004) yer almaktadır: “MADDE 1-52 Kiliselerin ve dini cemaatlerin statüsü: 1. Birlik, Üye Devletlerde bulunan kiliselerin ve dini örgütlerin veya toplulukların ulusal yasa çerçevesindeki statülerine saygı gösterir ve ihlal etmez. 2. Birlik, felsefi ve dini cemaatlerin statülerine karşı eşit ölçüde saygılıdır. 3. Bu kiliselerin ve örgütlerin kimliklerinin ve özel katkılarının farkında olan Birlik, bunlarla açık, şeffaf ve düzenli diyalogunu sürdürür.”

11 *Toledo Guiding Principles On Teaching About Religions And Beliefs In Public Schools*, (Warsaw: OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR), 2007), ss. 13-51.

ilişkilerini kendi ülke hukukuna bırakmıştır. Avrupa ülkeleri, din-devlet ilişkileri konusundaki belirlemeleri ve dinle ilgili uygulamaları yaparken, AB hukuku ve sözleşmelerinde din özgürlüğüne yönelik prensip ve kararları ihlal etmemeye özen göstermek durumundadır. Aynı şekilde din eğitimi/öğretimine yönelik kabul edilmiş kriterleri de öğretimi gerçekleştirirken göz önüne almak zorundadır.

1. Almanya’da Müslüman Kimlikler

Almanya’da Müslüman nüfusundaki çeşitlilik - çok kültürlülük diğer Avrupa ülkelerinden farklı değildir. Almanya’ya 1960-1974 yılları arasında Akdeniz komşu ülkelerinden işçi istenmiştir. Bu tarihler arasında Türkiye, Fas, Tunus, eski Yugoslavya, Libya, İran, Afganistan, Bosna Hersek, Kosova’dan işçi, göçmen ve iltica edenler olmuştur. Elde edilen verilere göre Almanya’da Müslümanların sayısı yaklaşık 3.5 milyondur.¹²

Almanya’ya giden Müslümanların diğer Avrupa ülkelerindeki Müslümanlardan farklı eğitim ve kültür seviyesine sahip olduklarını söylemek zordur. C.Tosun’a göre; Almanya’ya 1960’lı yıllarda giden Müslümanlar, orada kırsal kesim/halk Müslümanlığını oluşturmuştur. Bu dönemde İslam, daha çok sözlü kültür ve yaygın din eğitimi yoluyla öğrenilmektedir ve bireysel uygulamalara yöneliktir. 1973 yılından itibaren ise aile birleşimiyle birlikte yeni bir İslam anlayışı ve Müslümanlık oluşmaya başlamıştır. Bu Müslümanlık “Tarikat ve cemaat Müslümanlığı” olarak ifadelendirilmektedir. 1979 ve 1980’li yılların ortasından itibaren din görevlilerinin oraya gitmesiyle birlikte, devlet görevlilerinin sunduğu İslam’dan söz etmek mümkündür. Fakat bu İslam da, Almanya şartları düşünülerek öğretilmektedir. Dolayısıyla buna uygun Müslüman kimliğini de oluşturamamaktadır.¹³ 1990’lı yılların ortasından itibaren yeni bir İslam anlayışı ve yaşantısı gelişmeye başlamıştır. Üretilmek istenen Alman İslam’ından¹⁴ ve üzerinde tartışılan Avro

12 Almanya’da Alman pasaportu/vatandaşlığına sahip 1 milyon Müslüman insan yaşarken, Alman Müslümanların sayısı 15.000’dir. Müslümanların kendi içlerindeki dağılımında ise; Sünniler’in sayısı 2.640.000, Aleviler’in 400.000, İran İmamîleri ve Türk Şii’lerinin 225.500, Ahmedîler’in 50.000, Tasavvufi oluşumlara mensupların 10.000 ve İsmâîlîlerin sayısı 1.900 olarak tespit edilmiştir. REMID, www.remid.de/remid_info_zahlen.htm, (Erişim 28.11.2009).

13 Cemal Tosun, “Almanya’da İslam Din Dersleri İçin Bilimsel İslami-Teolojik Temellerin Önemi,” Mulla Selçuk, Richard Heinzmann, Felix Körner (ed.), *İnsan Onuru, İslam Ve Hristiyanlıktaki Temelleri Çalıştayı, 3-4 Ekim 2005*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2006), ss. 126-127.

14 İliki 27.09.2006’da gerçekleştirilen ve geçtiğimiz yıl 25.06.2009’da dördüncüsü yapılan İslam Konferanslarını bu çerçevede düşünmek mümkündür. Müslüman çatı örgütlerin ve devlet yetkililerin karşılıklı müzakere ederek yaptıkları konferans, bir genel kurul toplantısının ardından dört çalışma grubuna ayrılarak faaliyet göstermektedir. Temelde Almanya’da yaşayan Müslümanların topluma uyumlarını hedefleyen konferansların çalışma gruplarında, Müslümanları ve Alman toplum ve devletini ilgilendiren konular üzerinde çözümler aranmaktadır. Tartışılan konular arasında; Müslümanların politikada yer alması, İmamların durumu,

İslam'ı (Euro İslam)¹⁵ kavramından artık söz edilmektedir.¹⁶

Bu tarihlerden itibaren Alman devleti artık Alman vatandaşlığına geçmeye başlayan fakat kültürel anlamda gelinen ülkeye bağlı olan Müslümanların entegrasyonu sorunuyla ilgilenmeye başlamıştır. Müslümanlar Almanya'ya entegre edilmeye çalışılırken, onların kendi inançlarını öğrenmelerine ve kimliklerini oluşturmalarına destek olunmaktadır. Alman devletinin uyum politikası aynı zamanda din eğitimiyle de ilişkilidir.

2. Almanya'da Din/Kilise - Devlet İlişkisi ve Din Eğitimi

AB Devletlerinin kilise/din-devlet ilişkileri ve düzenlemeleri incelendiğinde tek bir modelden bahsetmek zordur. Özellikle öne çıkan üç sistem vardır: 1. Din – devlet ayırımına dayalı sistemler (Seperation) 2. Anlaşmalı sistemler (Concordatarian) 3. Ulusal kilise (National Church) sistemleridir.¹⁷

Almanya'nın benimsemiş olduğu anlaşmalı model (concordata), dinlerin cemaatlerden, inanç gruplarından veya derneklerden oluştuğunu varsaymaktadır. Devlet, toplumun dinî ihtiyaçlarını karşılayabilmek için dinî cemaatlerle işbirliği yapmak durumundadır. 1949 Alman Anayasasının 140. maddesi ile 1919 Weimar Anayasasının 136, 137, 138, 139 ve 141. maddeleri dinî cemaatlerin haklarını ve inanç özgürlüğünü açıklamaktadır.¹⁸

Almanya'da Müslüman'ca yaşamın imkânı, cami inşası, başörtüsü sorunu, din özgürlüğü, İslam Din Derslerinin okullarda okutulması, medya ve Müslümanlar yer almaktadır. Geniş bilgi için bk. Deutsche Islam Konferenz, [Alman İslam Konferansı], http://www.deutsche-islam-konferenz.de/cln_117/nn_1319546/Sub-Sites/DIK/DE/Themen/themen_node.html?_nnc=true, (Erişim 20.02.2010).

15 Bassam Tibi'ye göre Avro İslam ile hedeflenen, Müslüman göçmenlerin Avrupa toplumları tarafından kabul edilmesi ve aynı zamanda Avrupalı sekülerlik ve bireysel vatandaşlık düşüncelerini modern seküler demokrasi çerçevesine uygun olabilecek liberal bir İslam türünü ortaya çıkarmaktır. Tibi, agm., s. 59; N. Subaşı'ya göre ise, yapılmak istenen Avrupalı bir İslam'ın Müslüman göçmenler için bir üst kimlik oluşturacak şekilde yeniden inşa edilmesidir. Farklı etnik ve millette olan Müslümanların yeni bir kimlik etrafında şekillendirilmesi ve İslam'ın modern bir kapsam, batılı bir anlam ve seküler bir muhteva kazanmasıdır. Necdet Subaşı, "Entegrasyon Politikalarında Yeni Arayışlar: Avrupa İslam'ı," Kadir Canatan (ed.), *Avrupa'da İslam*, (İstanbul: Beyan Yayınları, 2005), s. 41.

16 Cemal Tosun, "Avrupa Müslüman-Türklerinin Dinî Geleceği (Almanya Örneği)," *Türk Yurdu*, 26: 224, (2006), ss. 38-39.

17 Fransa, İrlanda, Belçika, Hollanda din-devlet ayırımını benimsemiştir. Norveç, Danimarka ve İngiltere devlet kilisesi sistemini ve İtalya, İspanya ve Almanya anlaşmalı sistemi uygulamaktadır. Silvio Ferrari, "İslam ve Din-Devlet İlişkilerinde Batı Avrupa Modeli," terc. Mehmet Salih Kumaş, *Ulu-dağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13:1, (2004), ss. 301-302.

18 Madde 137: 1. "Devlet kilisesi yoktur. 2. Dinsel topluluk kurma hakkı güvence altına alınır. Dinsel toplulukların İmparatorluk sınırları içinde birleşmeleri hiçbir sınırlamaya tabi değildir. 3. Her dinsel topluluk, kendi işini, herkes için geçerli olan yasaların sınırları çerçevesinde bağımsız olarak düzenler ve yönetir. Görevlilerini, devlet ya da belediyelerin katılımı olmaksızın belirler. 4. Dinsel topluluklar, medeni hukukun genel hükümlerine göre hukuksal yeterlik kazanırlar... 7. Belirli bir dünya görüşüne ortaklaşa hizmet etmeyi kendilerine amaç edinmiş birlikler de dinsel topluluklara eşit sayılırlar."

Anayasa devletle kilisenin/dinî cemaatlerin ayrılığını fakat birlikte iş yapmalarını ön görmektedir. Devlet tarafsızdır dolayısıyla her dinî cemaat kendi işlerini kendisi yönetmektedir. Devlet farklı dinî cemaatlere karşı yansız fakat pozitif hoşgörü prensibi çerçevesinde, cemaatlerin hizmetleri için imkân sunmaktadır. Bütün dinî cemaatlere eşit davranılması beklenilmektedir.¹⁹

Almanya’da din eğitimi anayasa, eyalet yasaları ve okul kanunları tarafından düzenlenmektedir. Anayasanın 7/3. maddesine²⁰ göre din dersinin içeriğini belirleme ve öğretmen atama yetkisi dinî cemaate aittir. Devlet ise dersi, anayasa ve eyalet yasalarına aykırı olmaması açısından denetlemektedir. Berlin ve Bremen eyaletlerinde anayasanın 141. maddesi uygulanmaktadır. Buna göre din dersinin sorumluluğu ve denetimi tamamen dinî cemaate aittir.

Almanya’daki Müslüman ebeveynler çocuklarının okullarda kendi dinî inançları doğrultusunda din dersi almalarını istemektedir. Bu yönde çeşitli çabalar sarf edilmektedir ki, kamu tüzel kişi hakkını elde etmek üzere organize olmak bunlardan birisidir. Bunun haricinde Yuvarlak Masa oluşumları veya çeşitli aile birlikleri okulda din dersinin okutulmasını sağlamak üzere kurulabilmektedir.

Almanya’da eyaletler, eğitim ve kültür işlerinde özerk çalıştığından İslam Din Dersleri için de eyaletler bazında yerel çözümler üretilmiş ve farklı eyaletlerde değişik İslam Din Öğretimi modelleri uygulamaya geçmiştir.

C. ALMANYA’DA DİN EĞİTİMİ İLE OLUŞTURULMAK İSTENEN/OLUŞTURULAN MÜSLÜMAN KİMLİK

Müslüman kimliğini belirlemek üzere Almanya’da eyaletlerde uygulanan din öğretimi modellerini temsil ettiği düşünülen; Bavyera’daki *Bavyera İlkokullarında İslam Dersi Okul Denemesi İçin Öğretim Programı*, 12.07.2004²¹ ve Baden Württemberg eyaletinde uygulanan *Baden Württemberg Kamu İlkokullarında İslam Din Dersi İçin Öğretim Programı*, Ocak 2003/Şubat 2005²²,

19 Gerhard Robbers, “Almanya,” Ali Köse; Talip Küçükcan (ed.), *Avrupa Birliği Ülkelerinde Din-Devlet İlişkisi*, (İstanbul: İSAM Yayınları, 2008), ss. 48-49.

20 7/3. madde: “Din dersi, mezhepsiz okullar dışındaki kamu okullarında düzenli derslerdendir. Din dersi, devletin denetim hakkına zarar vermeyecek şekilde, dinî cemaatlerin temel ilkeleriyle uygunluk içinde verilir. Hiçbir öğretmen, iradesine aykırı olarak din dersi vermeye zorlanamaz.”

21 *Fachlehrplan für den Schulversuch Islamunterricht an der bayerischen Grundschule*, 12. Juli 2004; Bu program doktrin merkezlidir ve Erlangen Din Cemaati’nin sorumluluğunda ve devlet gözetiminde bazı okullarda uzun süre uygulanmıştır. 15.01.2010 tarihinde Bakanlığın kararıyla, bu program Bavyera’daki bütün okullara yaygınlaştırılarak denemeye devam etmektedir. İncelenen program metin içinde “Erl” kısaltmasıyla gösterilmiştir.

22 *Bildungsplan für den islamischen Religionsunterricht an den öffentlichen Schulen in Baden Württemberg Grundschule*, Januar 2003/Februar 2005; Bu program doktrin merkezlidir. Baden-

İslam Kültürü/Bilgisi Derslerine örnek olması açısından da Bavyera'daki *1-10. Sınıf Öğrenciler İçin Almanca Öğretim Programı, 2005*²³ ve Kuzey Ren Westfalya eyaletinde uygulanan *İlkokul 1-4. sınıflarda Almanca İslam Kültürü Öğretim Programı, Temmuz 2005*²⁴ incelenmiştir.

Programların; genel amaçları, öğrenciye kazandırılmak istenen bilgi, duygu ve davranışları (özel amaçları/kazanımları), yeterlikleri, programın genel muhtevası ve üniteleri analiz edilmiştir. Analizde programların 1-4. sınıflar için olan kısmı Nvivo8 bilgisayar yazılımıyla açık kodlama yoluyla kodlanmıştır. Kodlamalardan sonra kategorileştirilmeye geçilmiş ve alt ve üst kategoriler oluşturularak programlar incelenmiştir.

Programların genel amaçlarında oluşan üst kategoriler; bilgi vermek, değer kazandırmak, birlikte yaşamaya destek olmak, dil gelişimini sağlamak, hayat düzenlemeye destek olmak, İslam geleneğini öğretmek, iyi vatandaş olmaya ve uyum göstermeye yardımcı olmak ve dinî kimlik oluşturmaktır.

Kazanımlar/özel amaçlar kısmında oluşan kategoriler şunlar olmuştur:

1. Bireysel Farkındalık
2. Değerler
3. İnanç, İbadet ve Ahlak
4. Toplumsal Farkındalık

Bulgular raporlaştırılırken verilerin yanına hangi programlara ait olduğu kısaltma kullanılarak belirtilmiştir. Bununla programlar arası farklılıkların ve benzerliklerin daha iyi görülebilmesi amaçlanmıştır.²⁵

1. Programların Genel Amaçları

Programlar incelendiğinde şu genel amaçlar tespit edilmiştir:

–Bilgi Vermek: Çocuklara kendi dinleri ile ilgili temel esasları öğretmek, onları İslam inancına hazırlamaya çalışmak, çocuklarda yaşamı yönlendiren te-

Württemberg LV. Din Cemaati'nin sorumluluğunda okullarda uygulanmaktadır. Program metin içinde "BW" kısaltmasıyla gösterilmiştir.

23 *Lehrplan für die islamische Unterweisung in deutscher Sprache für Schülerinnen und Schüler der Jahrgangsstufen 1 bis 10, 2005*; Bu program Bavyera eyaleti eğitim yetkilileriyle Müslüman öğretmenler tarafından geliştirilmiş, bakanlıkça belirlenen ve atanan öğretmenler tarafından uygulanmıştır. Öğretim ve Kültür Bakanlığının 15.01.2010 tarihinde aldığı bir kararla programın Bavyera eyaletinde uygulanması sona erdirilmiş, onun yerine Erlangen Din Cemaatinin eğitim yetkilileriyle geliştirdiği program bütün okullarda denemeye başlanmıştır. Program metin içinde "Isl. Untw." kısaltmasıyla gösterilmiştir.

24 *Islamlıkunde in deutscher Sprache, in der Grundschule Klasse 1 bis 4, Juli 2005*, Bu program Kuzey Ren Westfalya eğitim yetkilileri ile Müslüman öğretmenlerin işbirliğinde geliştirilmiştir. Programların okullarda uygulanması için bakanlıkça öğretmenler atanmaktadır. Program metin içinde "Islamlıkunde" ifadesiyle gösterilmiştir.

25 Kısaltmalar için bk. Dipnot 22, 23, 24, 25.

mel unsur olarak inancı kabul etme becerisini geliştirmek, inanmak için gerekli İslamî dinî bilgiyi derinleştirmek (Erl, BW) hedeflenmektedir. Öğrencilerin, hayatın anlamı ve hedefi konusunda, Tanrı hakkında, nereden geldim nereye gidiyorum? Niçin dünyadayız? gibi sorularına cevap bulmada eşlik etmek ve destek olmak (BW, Erl), Avrupa'ya uyum ve küreselleşme bağlamında Almanya'da Müslüman'ca yaşamının bilgisini kazandırmak ve öğrencileri ideolojik düşünce şekillerine karşı güçlendirmek (Isl. Untw.) amaçlanmaktadır.

–Değer Kazandırmak: Öğrencilere duyarlılık, sevinç, güven, barış, adalet gibi değerleri kazandırmak ve bunlara uygun davranışlar göstermelerini sağlamak, zayıf ve yaratılmışları korumayı öğretmek, insan onuru ve özgürlüğü İslam'ın inanç şartları olarak derinleştirmek (BW) hedeflenmektedir. Öğrencilere, demokratik bir toplumda Müslüman ve Müslüman olmayanların barış içinde özellikle insan haklarına saygılı olarak (Hoşgörü, kadın ve erkeğin eşitliği gibi) yaşamalarına destek olan erdem ve değerleri öğretmek (Erl) amaçlanmaktadır.

–Birlikte Yaşamaya Destek: Öğrencilerin diğer insanlarla ahlak üzerinde konuşmalarını, onların görüşlerini hoşgörüyle karşılamalarını sağlamak ve öğrencilerin öğrenme becerilerini geliştirmek amaçlanmaktadır. Öğrencilerde, insanlara ve yaratılmışlara karşı sevgi ve saygı uyandırmak, birlikte yaşamak ve diğerlerine anlayış göstermek için gerekli değer ve davranış şekillerini kazandırmak, dinlerin medeniyete, insanlığa ve toplumu şekillendirmeye katkısını sunmak (BW) hedeflenmektedir. Müslüman olmayanlarla birlikte yaşamak için gerekli değer ve erdemleri kazandırmak (Erl), Müslümanlarla diğer din mensuplarının eşit haklarda, barış içinde yaşamaları için karşılıklı yardımlaşmayı desteklemek (Islamkunde) amaçlanmaktadır.

–Dil Gelişimini Sağlamak: Öğrencileri dil gelişimi açısından diğer din mensuplarıyla dinin boyutları üzerinde diyaloga geçebilmelerini sağlamak (Erl, BW), onların İslam dil kültürünü ve metaforunu geliştirmek (Islamkunde) hedeflenmektedir.

–Hayatı Düzenlemeye Destek Olmak: Anayasanın değer düzenlemeleriyle ilişkili olarak, öğrencilerin dinî bilgiler vasıtasıyla kendi hayatlarını düzenlemelerine yardımcı olmak; bunun için gerekli yaklaşım, davranış ve tutumları kazandırarak, öğrencilere ümit vermek ve onların gelecek korkusundan uzaklaşmalarını sağlamak (BW, Erl, Islamkunde) hedeflenmektedir.

–İslam Geleneğini Öğretmek: Müslümanların İslamî yaşam şekillerine ilgi uyandırıp, Müslüman kültürüne ve İslam'la şekillenmiş ülkelere köprü kurmak; öğrencilere, İslam geleneğini kendi tarihinde bütün yönleriyle açık-

lamak, İslam inancını, ibadetlerini ve geleneğini kendi hayatlarında tanıma imkânı sağlamak hedeflenmektedir. Kur'an'ı ve onun hükümlerini tanıtarak, anlamlarını fark etme becerisi kazandırmak, öğrencileri temel İslamî kaynaklara motive etmek (BW, İslamkunde) amaçlanmaktadır.

–İyi Vatandaş Olmaya ve Uyum Göstermeye Yardımcı Olmak: Öğrencilerin okul çevresine, topluma, eyalet yasalarına ve anayasaya uyum göstermelerine ve aktif Alman vatandaşı olarak toplumda yer almalarına destek olmak (Erl, İslamkunde) hedeflenmektedir. Öğrencilerin yaratılmışlara karşı sorumluluk taşımaya, adaletle barış içinde davranmaya ve yaratılmışları korumaya yönlendirmek, özgür ve sosyal sorumlulukta bir hayat yaşamalarına destek olmak (BW) amaçlanmaktadır.

–Dinî Kimlik Oluşturmak: Öğrencilerin hayatlarında anlam ifade eden ve onlara kendilerini yaratılmışın bir parçası olarak görmelerine, sorumluluk oluşturmalarına ve şahsiyet geliştirmelerine yardımcı olacak bir dinî kimlik kazandırmak amaçlanmaktadır. Bununla Müslüman olma bilinci oluşturmak, Allah'la ve diğer insanlarla iletişim kurma becerisini geliştirmek hedeflenmektedir (Erl). Din hakkında bilgi vererek, İslam inancından hareketle kimlik geliştirmek ve Müslüman olmayan bir çevrede dinin esaslarını öğretmek, öğrencilerin kendi inançlarında kimliklerini bulmalarına yardımcı olmak (İslamkunde, Isl. Untw.) amaçlanmaktadır.

Sonuç olarak programların temelde üç hususu hedeflediklerini söylemek mümkündür. Bunlardan birincisi öğrencilere İslam dini ile ilgili gerekli bilgi ve anlayışı kazandırmaktır. İkincisi edinilen bilgi ve değerlerle öğrencilerin kendi hayatlarını düzenlemeleridir. Üçüncüsü ise öğrencilerin Müslüman kimliği ile toplumda barış içinde ve yasal düzenlemelere uygun vatandaş olarak davranmalarınıdır. Genel olarak programların, öğrencilere İslam dini konusunda bilgi verme ve dinî kimlik kazandırarak iyi vatandaş oluşturma hedeflerinde ortak olduklarını belirtmek mümkündür.

Programlar öğrenme alanları açısından incelendiğinde, Bayyera İlkokullarında İslam Dersi Okul Denemesi İçin Öğretim Programı (Erl) öğrenme alanları açısından daha detaylı ve birçok konuyu kuşatıcıdır. Diğer programların öğrenme alanları ise daha sınırlıdır.

2. Programların İçerik Yapısına ve Ünitelerine İlişkin Tespitler

Programlar çeşitli öğrenme alanlarına ayrılarak yapılandırılmıştır. Bu öğrenme alanları aynı zamanda programların içeriği hakkında veri sun-

maktadır. Bavyera İlkokullarında İslam Dersi Okul Denemesi İçin Öğretim Programı'nda (Erl); birlikte yaşama, inanç öğretisi, dinî yaşam, Muhammed, Kur'an, ibadetler, peygamberler ve diğer dinler öğrenme alanları mevcuttur. Baden Württemberg Kamu İlkokullarında İslam Din Dersi İçin Öğretim Programı (BW) ise; inanç, ibadet ve ahlak öğrenme alanlarından oluşmaktadır. Yine Bavyera'da uygulanan 1-10. Sınıf Öğrenciler İçin Almanca Öğretim Programı'nda (Isl. Untw.) iki öğrenme alanı bulunmaktadır: Gelenekle ilgili konular ve Güncel yaşam gerçekliği ile ilgili konular. Kuzey Ren Westfalya eyaletinde uygulanan İlkokul 1-4. sınıflarda Almanca İslam Kültürü Öğretim Programı'nda (Islamkunde); yaşanan ve tecrübe edilen çevre; görev, ibadet etme ve gelenek; dinî bilgi öğrenme alanları bulunmaktadır.

Programların içerik yapısı ve üniteleri incelendiğinde şunlar belirlenebilmiştir:

–İslam inancının öğretimi

Programların içerik yapısı tanıtılırken verilen bilgilere göre; derste İslam inancını oluşturmak üzere öğrencilerin varoluş sorularına cevap aranmaktadır. Öğrencilere Allah'ın özelliklerinin ve diğer dinlerde de Allah'ın yaratıcı olarak kabul edildiğinin öğretilmesi düşünülmekte ve İslam'a uygun Allah düşüncesi oluşturulmak istenmektedir. Öğrencilere Hz. Muhammed'in, Kur'an'ı getiren, Allah'ın elçisi ve örnek insan olarak tanıtılması amaçlanmaktadır. Onun hayatından kesitlerin öğretilmesi planlanmaktadır (Erl, Isl. Untw., BW). Kur'an'da isimleri geçen peygamberlerden kıssalar anlatılması öngörülmekte, peygamberlerin insanlara vahiy getirmesi ve insanların hayatlarını değiştirmesi öğretilmek istenmektedir. Kur'an'da geçen birçok peygamberin Yahudilik ve Hristiyanlık tarafından da kabul edildiği belirtilmektedir (BW, Erl, Islamkunde). Bu içeriklere 1. sınıfta, "Allah Bizi Korur" (Isl. Untw.) ve "Allah Muhammed'i Seçti" (Erl.) üniteleri örnek verilebilir.²⁶

26 Tespit edilebilen üniteler şunlardır: *Isl. Untw. Programında*; 1. sınıf, "Allah En Büyüktür-Allah-u Ekber" (Isl. Untw.) ve "Peygamber Muhammed-Bize Örnek" (Isl. Untw.), 2. sınıf, "Her Şeyin Yaratıcısı Allah" (Isl. Untw.) ve "Peygamberler-Topluluk İçin Yol Gösterici" (Isl. Untw.), 3. sınıf, "İmanın Şartları" (Isl. Untw.), 4. sınıf, "İslam'ın Beş Esası" (Isl. Untw.) ve "İslam'ı Getiren" (Isl. Untw.), 4. sınıf, "Sorumlu Yaşama- Peygamber Muhammed" (Isl. Untw.). *Islamkunde Programında*; 1. sınıf, "Yusuf ve Onun Kardeşleri-Kardeşler" (Islamkunde), "Peygamber Muhammed'de Bir Zamanlar Gençti" (Islamkunde) ve "Bayram Kutluyoruz-Hepimizin Adı Var- Muhammed'in Doğum Günü" (Islamkunde), 2. sınıfta, "Allah Dünyayı ve Hayatı Yaratı" (Islamkunde), 3. Sınıf, "Peygamber Muhammed ve Mekkeliler" (Islamkunde), "Peygamber Hicret Ettiğinde" (Islamkunde) ve "Fatma ve Ali- Peygamberin Ailesi" (Islamkunde), 4. sınıf, "Şehadet" (Islamkunde). *Erl. Programında*; 1. Sınıf, "Allah'ın Eşsiz Dünyasını Keşfetmek" (Erl) ve "Allah Muhammed'i Seçti" (Erl), 2. sınıf, "Yaratılmışlara Davranışlarım" (Erl) ve "Muhammed'in Evliliği ve Peygamber Olması" (Erl), 3. sınıf, "Yaratılmışlara Davranışlarım" (Erl) ve "Muhammed Mekke'de" (Erl), 4. sınıf, "İnsan Yaşamının Sınırlarıyla Karşılaşıyoruz" (Erl). *BW Programında*; 1. sınıfta, "Allah'ın Eşsiz Alemi" (BW), "İlkbahar-Allah Tekrar Canlandırıyor-Yeniden Dirilme ve Ahiret" (BW) ve "Muhammed'i Tanıyoruz" (BW), 2. sınıf, "Allah

İslam inanç esasları ile ilgili öğretilmesi planlanan konular, 1-4. sınıf öğrencileri göz önünde bulundurulduğunda yeterli içeriğe sahiptir. Temelde İslam'ın esasları ve imanın şartları etrafında şekillenen inanç öğretisinde Hz. Muhammed'in hayatının bu seviyede peygamberlikten önce ve sonrasıyla öğretilmek istenmesi ve Kur'an'da adı geçen peygamberlerin öğretilmesinin planlanması, oluşturulmak istenen Müslüman kimliği açısından değerlendirildiğinde olumlu bir yaklaşımdır. Programlar inanç öğretimi muhtevası açısından benzerlik göstermektedir. Bir farklılık olarak sadece BW programında "Melekler" konusu ayrı bir ünite yapılmıştır ve İslamkünde programında da "Ehli Beyt" konusu yer almıştır.

-Kur'an ve dinî pratikler

Programların içeriği anlatılırken; Kur'an'ın peygamberin dilinde vahyedildiği ve içeriği hakkında bilgi verilmesi amaçlandıği ifade edilmektedir. Kısa surelerin ezberletilmesi ibadete katkısı açısından düşünülmektedir. Dinî pratiklerden özellikle dua etme, namaz kılma öğretilmek istenmekte ve oruç tutma, zekât/sadaka verme, haccetme gibi ibadetlerin İslam'daki yeri ve önemi üzerinde durulması planlanmaktadır (Erl). Dinle şekillenmiş; sünnet, isim verme, evlenme törenleri gibi ritüellerin öğrencilere fark ettirilmesi amaçlanmaktadır (İslamkünde). Bu içerikler için 1. sınıfta "Söylediklerimi Tekrar Et-Söylenmiş ve Yazılmış Allah'ın Sözü" (İslamkünde), 2. sınıf, "Cami - Cemaatle İbadet" (BW), 2. sınıf, "İbadet Birlikteliği Oluşturur" (Isl.Untw) üniteleri örnek verilebilir.²⁷

Programın üniteleri oluşturulmak istenen Müslüman kimliği açısından incelendiğinde; öğrencilere temelde namaz, oruç, hac, zekât ve namaz konularında bilgi ve beceri kazandırılmak istendiği anlaşılmaktadır. Ancak inanç esaslarında

Her Şeyi Yapabilir" (BW), "Melekler, Bizim Arkadaşlarımız ve Refakatçimiz" (BW), "Allah'ın Elçileri ve Onlara Gelen Kitaplar/Vahiyler" (BW) ve "Güvenilir Muhammed a.s. Allah'ın Elçisi Oluyor" (BW) 3. Sınıf, "İbrahim a.s." (BW), "Musa ve Tevrat" (BW) ve "Muhammed'in a.s. Zor Yolu" (BW). 4. sınıfta, "Allah Bize Güveniyor- Biz Halifeyiz" (BW), "İman- Dinimizin İnanç Esasları" (BW), "Medine Dönemi" (BW), "Tövbe" (BW) ve "Allah'a Güvenenler Üzülmeceklerdir." (BW).

27 Bu kategoriyle ilgili tespit edilen diğer üniteler şunlardır: *Isl. Untw. Programında*; 1. Sınıf, "İbadetler Günü Düzenler" (Isl. Untw.), 2. Sınıf, "İbadet Birlikteliği Oluşturur" (Isl.Untw.), 4. Sınıf, "Fatiha-İslam'ın Anahtarı" (Isl. Untw.). *İslamkünde programında*; 1. Sınıf, "Cami-Özel Bir Ev" (İslamkünde) ve "Söylediklerimi Tekrar Et- Söylenmiş ve Yazıya Geçirilmiş Allah Sözü" (İslamkünde), 2. Sınıf, "Dua-Allah'la Konuşmak" (İslamkünde) ve "Kâbe-Hâlâ Kutsal", (İslamkünde), 3. Sınıf, "Ramazanda Oruç Tutmak" (İslamkünde), "Zekât" (İslamkünde) ve "Bayram Kutluyoruz: Ramazan Bayramı" (İslamkünde), 4. Sınıf, "Hac-Güzel Bir Görev" (İslamkünde). *Erl Programında*; 1-4.sınıflarda "Allah'la Konuşmak" ünitesi ortaktır. Bunun haricinde 1. Sınıf, "Camiye Gidiyoruz", (Erl), 2. Sınıf, "Müslümanlar Oruç Tutuyor" (Erl), 3. Sınıf, "İslam'ın Hizmetindeki İnsanlar" (Erl), 4. Sınıf, "Hac" (Erl) üniteleri bulunmaktadır. 1-4. Sınıflarda "Kur'an'ı Tanıyoruz" ünitesi ortaktır. *BW programında*; 1. Sınıf, "Kuran-Allah İnsanlara Konuşuyor" (BW) ve "İbadetin Genişliği Hakkında" (BW), 2. Sınıf, "Cami-Cemaatle İbadet" (BW) ve "Bayram Kutluyoruz" (BW), 3. Sınıf, "Allah'ın adıyla Oku" (BW) ve "Oruç Tutmak- Ramazanda Allah'a Özellikle Şükrederiz" (BW). 4. Sınıf, "Dua Ediyorum" (BW), "Bağış Yapmak Zenginleştirir-Zekât ve Sadaka" (BW) ve "Hac ve Kurban Bayramı-Bütün Dünyadaki Müslümanlar" (BW).

olduğu gibi ibadetlerde de İslam içi çoğulculuk/farklılıklar programa yansımıştır. Farklılıkların ancak sınıfta bu inancı temsil eden öğrenci olduğunda söz konusu edilebileceği söylenebilir. “İslam” kimliğinin değişik etnik ve mezhepteki Müslümanlar için bir üst kavram kabul edildiği anlaşılmaktadır.

–Dinî hayat ve dinle ilişkili tecrübeler

Programlarda verilen bilgilere göre, bu içerikle öğrencilerin derste öğrendiklerini çevrelerinde görmeleri ve yaşadıkları durumlardan hareketle yaşanan dinî hayatı fark etmeleri ve öğrenmeleri amaçlanmaktadır. Programlarda yaşam, ölüm, özgürlük, güven, adalet, sevgi, saygı, sevinç, hüzn gibi duygu ve değerlerle ilgili tecrübeler önemsenmekte ve öğrencilerin yaşanan dine çeşitli olay ve durumlarla yaklaşması planlanmaktadır. Bazı konuların sadece Almanya’daki yaşanan çevreden hareketle değil, gelinen ülkeden verilen örneklerle işlenmesi istenmektedir. Değerler ve normlar, nezaket kuralları birlikte yaşamak için önem ifade ettiğinden, sorumluluk ve toleransın öğretme konu edilmesi de hedeflenmektedir (BW, Erl, Isl. Untw, Islamkunde). Bu içeriklerle ilişkili ünitelere örnek şunlar verilebilir: 2. sınıfta “Ben ve Diğer İnsanlar Komşuluk Üzerine” (Islamkunde), 1. “Biz Camiye Gidiyoruz” (Erl), 2. sınıf, “Birlikte Yaşamada Etik- Bana Ait Olan Sana Ait Olan”(BW).²⁸

Bu kategoriyle ilgili üniteler incelendiğinde, edinilen dinî ve ahlaki değerlerin ve bilgilerin içinde yaşanan topluma uyum gösterecek, dayanışmayı arttıracak şekilde yansıtılması amaçlandığı anlaşılmaktadır. Oluşturulan Müslüman kimlik açısından incelendiğinde ise, ahlaki değer ve normları içselleştirerek çeşitli olay ve durumlarda gösterebilecek bireylerin yetiştirilmek istendiği ortaya çıkmaktadır.

–Din içi çoğulculuğa dikkat etme

Programlarda verilen bilgiye göre, Almanya’daki Müslümanların farklı mezhep mensuplarından ve farklı kültür ve ülkelerden gelen insanlar oldu-

28 Tespit edilen diğer üniteler şunlardır: *Isl. Untw. Programında*; 3. Sınıf, “Kavga ve Barış” (Isl.Untw.), “Topluluğu Kuvvetlendirmek- Zayıflara Yardım etmek” (Isl. Untw.), 4. Sınıf, “Allah’ın Yarattıkları İçin Sorumluluk Taşımak” (Isl. Untw.), *Islamkunde programında*; 2. Sınıf, “Bayram Kutluyoruz: Bayram Kutlamayı ve Yeniye Oluşturmayı Öğreniyoruz” (Islamkunde) ve “Oynamak ve Öğrenmek ve Öğrenmek ve Oynamak” (Islamkunde), 3. Sınıf, “Yardım Etmek ve Yardım Edilmek” (Islamkunde) ve “Bayram Kutluyoruz: Ramazan Bayramı” (Islamkunde), 4. Sınıf, “Başkalarının Ne İsteddiği Umurumda Değil!- Saygı Üzerine” (Islamkunde), “Kavgadan Barışmaya” (Islamkunde) ve “Bayram Kutluyoruz: Kurban Bayramını Kutluyoruz” (Islamkunde). *Erl programında*; dini yaşam öğrenme alanında yer alan ünitelerden 2. Sınıf, “Müslümanlar Oruç Tutuyor” (Erl), 3. Sınıf, “İslam’ın Hizmetindeki İnsanlar”, aynı zamanda dinî tecrübeleri de yansıtmaktadır. *BW programında*; 1. Sınıf, “Sevinç ve Üzüntü” (BW) ve “Bir Aile Olmak” (BW), 3. Sınıf, “Allah’ın İlkesi-Yardım ve Sevgiyle Her şey Başarılı Olur” (BW), “Kavga ve Barış- Sabır Üzerine” (BW) ve “İlk Dönemdeki ve Günümüzdeki Kadınlar” (BW).

ğunu göz önünde bulundurulacağı derste bu çoğulculuğun yansıtılmaya çalışılacağı belirtilmektedir. Yine İslam içindeki çoğulculuğa saygı gösterileceği ifade edilmektedir (Islamkunde, Isl. Untw). Ders içeriğinin çeşitli etnik yorum ve mezheplerin ortak kabul ettikleri ve öğrencilerin seviyelerine uygun olan muhtevayla işlenmesi planlanmaktadır (Erl). İslam Kültürü programı, Sünni inancını esas almış ancak sınıfta Şii veya alevi öğrencilerin bulunması durumunda onlara yönelik de konuların işlenmesi hedeflenmektedir (Islamkunde). İslam Bilgisi Programı, İslam içindeki ortak gelenek ve inanç yorumlarını öğretime konu etmek istemektedir (Isl. Untw). İslam Din Dersi, Kur'an'ın ana konuları çerçevesinde ortaklık ve toplumla ilişkili olan konuları öğretime konu etmeyi planlamaktadır (BW).

Programların ünitelerinde din içi çoğulculuğu gösteren, Islamkunde programındaki “Hz. Fatma ve Ali-Peygamberin Ailesi” ünitesi ve onun konuları sayılmazsa, bir ünite ve konuya rastlanılmamıştır. Yukarıda belirtildiği üzere şayet farklı inanca ve yoruma sahip öğrenciler sınıfta mevcut olursa, bunlar öğretime konu edilecektir. Bu durumda farklılığın nasıl ve ne kadar öğrencilere öğretileneceği de öğretmenin bilgi, beceri ve kararına bırakılmaktadır.

–Dinlerarası ve kültürlerarası öğrenme

Programlarda açıklananlar doğrultusunda, öğrencilere diğer din mensuplarıyla diyalogu mümkün kılan bilgiler verilmesi düşünülmektedir. Diyalogun kimlik kazandırmaya etkisi vurgulanmaktadır. Diğer din mensubu öğrencilerle birlikte bayram kutlama ve kitaplı dinlerle ortaklıkları görme, karşılıklı öğrenmeyi sağlayacağından önemsenmektedir. Öğrencilerin diğer din mensuplarıyla arkadaşlık kurmaları ve birlikte çalışmaları amaçlanmaktadır. Toplumsal birliktelik ve birlikte yaşamak için gerekli anlayış ve davranış kalıplarının teşvik edilmesi istenmektedir (Erl, Islamkunde, Isl. Untw, BW). Diğer din ve kültürlerle yönelik bilgilendirmeler; 2. sınıfta “İnsanlar Çeşitlidir” (BW), 1 - 4. sınıfta “Farklı Dinden İnsanlar Birlikte Yaşıyor” (Erl), 4. sınıfta “Bir Allah ve Birçok Din: Dinî Hayatı Karşılaştırma” (Islamkunde) ünitelerinde işlenebilmektedir.²⁹

29 Tespit edilen diğer üniteler: *Isl. Untw. Programında*; 1. Sınıf, “Bir Dünyadan Çocuklar” (Isl. Untw.), 2. Sınıf, “Birlikte Yaşamak İçin Kurallar Oluşturmak” (Isl. Untw.) ve “Kendimi Nerede Mutlu Hissediyorum” (Isl. Untw.), 3. Sınıf, “İslam'da ve Diğer Dinlerde Peygamberler” (Isl. Untw.) ve “İbadethaneler” (Isl. Untw.), 4. Sınıf, “Bizde ve Diğer Dinlerde Bayram Günleri” (Isl. Untw.). *Islamkunde programında*; 1. Sınıfta, “Birbirimizi Tanıyoruz” (Islamkunde), 4. Sınıf, “Altın Kural” (Islamkunde). *Erl programında*; 1-4. Sınıflarda “Peygamberler Hakkında Öğreniyoruz” (Erl) ve 1-4. Sınıflarda “Farklı Dinden İnsanlar Birlikte Yaşıyorlar” üniteleri ortaktır. Ayrıca 1. Sınıf, “Birlikte Başlamak” (Erl), 2. Sınıf, “Ben Diğerleriyle

Programların hepsinde diğer din mensuplarıyla ortaklıklar veya karşılaştırmalar yapılması öngörülmektedir. Üniteler incelendiğinde bu karşılaştırmaların daha çok Tanrı tasavvuru, peygamberler, ibadethaneler, bayramlar, kutsal kitaplar üzerine olduğu tespit edilmektedir. Bu anlamda programlar vasıtasıyla yetiştirilecek olan Müslüman öğrencinin diğer din mensuplarıyla diyalog kurabilen ve onlarla çeşitli faaliyetler de bulunabilen olması istenmektedir.

Programların içerik yapıları incelendiğinde; temelde inanç, ibadet ve dinî hayat veya yaşantıya dikkat çekmenin ve öğrencilerde bu konularda farkındalık kazandırmanın önemsendiği anlaşılmaktadır. İslam içi çoğulculuk göz önünde bulundurulduğu ifade edilmekle birlikte, farklılıklar sınıf içinde mevcut olduklarında öğretime konu edilecektir. Dinlerarası ve kültürlerarası öğrenme ile ilgili muhtevanın, öğrencilerin diğer din mensuplarıyla anlayış ve uzlaşma içinde yaşamalarına katkı sağlaması ve öğrencilerin dinsel kimliklerini kazanmalarına destek olması açısından önemli bulunmaktadır. Özellikle öğrencilerin birlikte gerçekleştirecekleri faaliyet ve kutlamalarla karşılıklı tanıma ve saygının gerçekleştirilmesine çalışılmaktadır.

3. Programların Özel Amaçları ve Oluşturulmak İstenen Yeterlilikler

Bu başlık altında programlarda tespit edilen bilişsel, duyuşsal, davranışsal amaçlar ve yeterlikler³⁰ incelenmiştir. Oluşan kategoriler ise; Bireysel farkındalık, İnanç-ibadet-ahlak ve Toplumsal farkındalık kategorileridir.

a. Bireysel Farkındalık

Bireysel farkındalık kazandırmaya yönelik öğrencilerin; Müslüman ve tek olduğunu kavraması, kendisinin ve ailesinin önemini bilmesi, kendi davranışlarını ve duygularını kritik etmesi hedeflenmektedir.³¹ Bu amaçlara programlardan şu hedefler örnek verilebilir: Öğrenciler; Allah'ın kendisini bir tek yaratmasının önemini ve İslam ve Müslüman olmanın anlamını kavrar (BW), kendi düşünce

Birlikteyim” (Erl) tespit edilen diğer ünitelerdir. *BW programında*; 1. sınıf, “Herkes Eşsizdir- Biz Birbirimize Bağlıyız” (BW), 2. Sınıf, “Allah’ın Elçileri ve Kitapları/Vahiyleri” (BW), “Bayram Kutluyoruz” (BW) ve “İnsanlar Çeşitlidir” (BW), 4. Sınıf, “Memleket Üzerine” (BW).

30 Programlardan sadece BW programında öğrencilere kazandırılmak istenen yeterlilikler belirtildiğinden, onun ayrıca incelenmesi düşünülmemiş ve yeterlikler özel amaçlarla birlikte analize tabi tutulmuştur. Yeterlikler parantez içinde (yt) kısaltması ile gösterilmiştir.

31 Tespit edilen diğer amaçlar: Kendine güvenini kuvvetlendirir. (BW), Kendisini algılar, başkalarına yakınlık kurar ve birlikteliği tecrübe eder. (BW), Kendi sevinç ve üzüntüleriyle baş eder. (BW), Kendisi hakkında olumlu düşünür ve başkalarının gözünden kendini kritik eder (İslamkunde). Kendi evinin ve ailesinin önemini keşfeder (İsl. Untw.).

ve davranışı üzerinde düşünür ve gerekirse değiştirir (İslamkünde), kendinin bilincinde olur: Benden bir tane var. Ben kim için önemliyim? (Isl. Untw)

Bireysel farkındalık kazandırmaya yönelik amaçların programlarda sayısının sınırlı olduğu tespit edilmiştir. Oluşturulmak istenen Müslüman kimliğinin içerisinde bireysel farklılık ve öğrencilerin kendileri hakkındaki düşüncelerin yok sayılmadığı ve hatta önemsendiği söylenebilir.

b. İnanç-İbadet-Ahlak

İnanç ve ibadetlerle ilgili kazanımlar incelendiğinde öğrencilerin İslam'ın esasları³² (namaz,³³ oruç,³⁴ hac,³⁵ zekât³⁶), imanın esasları³⁷ (Allah,³⁸

32 Tespit edilen amaçlar: İslamî hayatın görev ve ritüellerini bilir. (İslamkünde), İslam'ın tarihi ve bölgesel olarak çok çeşitli dinî ifade biçimleriyle/yorumlarıyla yaşandığını kabul eder. (İslamkünde), İslam'ın aile, okul ve diğer yaşam gerçeklikleri için esaslarını kabul eder ve yeri geldiğinde uygulamaya çalışır. (İslamkünde), Bireysel ve toplumsal inancın ifade biçimlerini yaşar ve anlar (dua, bayramlar, dinî pratikler). Allah'ı anmanın dışında nelerin ibadet olduğunu bilir. (BW), İslam'ın beş esasını İslamî yaşamın temel düzenlemesi olduğunu bilir (Isl. Untw.).

33 Namaz ibadeti ile ilgili tespit edilen amaçlar: Caminin unsurlarını ve cami cemaatıyla çalışmayı öğrenir. (BW), Camiyi, cemaatle ibadetin ve Müslümanlarla karşılaşmanın yeri olarak tanıır. (Erl), Caminin yapısının çok çeşitli olması farklı fonksiyonları sebebiyle olduğunu bilir. (Erl), Diğer din mensuplarının ibadet yerlerini bilir. (Erl), Camide toplanma-Müslümanlarla ibadette karşılaşır ve cami cemaatini korur. (BW), Günlük ibadetleri öğrenir. (BW), Günlük namaz kılmayı ve dua etmeyi öğrenir. (Erl), Diğer dinlerde de ibadetin dinî pratiklerin merkezinde olduğunu bilir (Erl).

34 Oruç ibadeti ile ilgili tespit edilen amaçlar: Ramazan ayındaki ibadetleri bilir. (BW), Ramazan ayının huzur ve bereketle, orucun sağlıkla bağlantısını bilir. (BW), Allah'a gerçek şükürün ne zaman gösterildiğini öğrenir. (BW), Ramazan orucuyla ilgili ailede ve okulda tecrübe edilenleri, dinî öğretinin aslı, anlamı ve orucun kurallarıyla ilişkilendirir (Erl).

35 Hac ibadeti ile ilgili tespit edilen amaçlar şunlardır: Hac ibadetini yerine getirirken Müslümanların içsel olarak ne yaşadığını bilir. (BW), Kurban Bayramının hac ibadetinden sonra olduğunu bilir. (BW), Önemli ibadet ve hac mekânlarını öğrenir. (BW), Haccın anlamı hakkında temel İslam öğretilerini tanıır (Erl).

36 Zekât ibadeti ile ilgili tespit edilen amaçlar şunlardır: Sadakanın anlamından hareketle yardıma muhtaç olanlara yardım etme bilinci uyanır. (BW), Dinî motifli sosyal davranışın ahlakî anlamını öğrenir (Erl).

37 İman esaslarıyla ilgili tespit edilen amaçlar şunlardır: İslam'ın iman esasları hakkında düşünmeye sahip olur (Isl. Untw.), Varoluş sorularıyla ilişkili olmaya ve İslam din öğretisinin bu sorulara verdiği cevaplara yaklaşmaya duyarlı olur. (Erl), Bireysel, ailevi ve kültürel tecrübelerinden hareketle dinî bayramlardaki gelenek ve görenekleri İslam inanç öğretisiyle ilişkilendirmeyi öğrenir. (Erl), Dinî boyuttaki bilinci geliştirir. (BW- yt), Hayatta inancın, nasıl koruduğunu ve zenginlik olduğunu tecrübe eder (BW- yt).

38 Allah'la ilgili tespit edilen amaçlar şunlardır: Yaratılmışlardan hareketle yaratıcı olduğunu öğrenir (BW). Kur'an'da da sıkça belirtildiği gibi Allah'ın tabiata ve yaratılmışlara etkisini gözlemleyerek ve araştırarak, Allah'ın merhametini ve insanların Allah'a inancının geliştiğini öğrenir (BW). Ölümlülüğü kavrar ve inanç gerçekliği ile bağlantısını öğrenir. (BW), İslam'da Allah'ın nasıl kabul edildiğini ve tasvir edildiğini bilir. (BW), Allah'ın tek olmasını ve onun Kur'an'da ve tabiatta vahyedilen isimlerini öğrenir (BW). Allah'ı bilmenin kendini ve dünyayı bilmeden geçtiğini, dinle bilimin birbirini tamamladığını bilir. (BW), Allah'ın sıfatlarından Gâfur sıfatını ve kendisini bağışlamayı öğrenir. (BW), Allah hakkındaki önbilgilerini hareketle geçirir (Isl. Untw.), Allah'ın bir ve tek olduğunu bilir. (Isl. Untw.), Allah'ın her şeyin yaratıcısı olduğunu bilir. (Isl. Untw.), Allah'ın yaratıklarına karşı sorumlu olduğunu bilir. (Isl. Untw.), Hayatın ve eşyanın anlamı hakkında soru sorar ve sonra da Allah'ın neden birçok insanı yarattığına dair bilince sahip olduğunu sorgular. (İslamkünde), Dünyayı Allah'ın güzel yaratması

peygamberler,³⁹ Hz. Muhammed⁴⁰) ve dua - sure öğrenmeleri,⁴¹ Kur'an⁴² ve ahlak⁴³ hakkında bilgi edinmeleri ve benimsemeleri öngörülmüştür. Bu amaçlara şunlar örnek verilebilir: Öğrenciler; İslam'ın aile, okul ve diğer yaşam gerçeklikleri için esaslarını kabul eder ve yeri geldiğinde uygulamaya çalışır (İslamkünde). Bireysel ve toplumsal inancın ifade biçimlerini yaşar ve anlar (dua, bayramlar, dinî pratikler) (BW), Allah'ın belli özellikleri olduğunu ve

olarak tanır ve kabul eder. (BW- yt) Tek Tanrıcılığı (Monoteizm) bilir (İslamkünde).

- 39 Peygamberlerle ilgili tespit edilen amaçlar şunlardır: Peygamberliğin anlamını bilir ve Kur'an'da geçen önemli peygamberleri tanır. (BW), İbrahim'in önemli bir merkez oluşturduğunu ve İslam'ın köklerine ait olduğunu bilir. (BW), Musa'nın ibret verici hikâyesini öğrenir ve İsrail halkının talihini bilir. (BW), Kur'an'da adı geçen peygamberler hakkında öğrenir. (Erl), Peygamberlerin, Allah'ın elçisi olduktan sonra kendilerinin ve insanların hayatlarının nasıl değiştiğini bilir. (Erl), İnsanların yanlış davranışlarının sonucu olarak Allah'ın vahyinin nasıl geldiğini bilir (Erl), Kur'an'da geçen birçok peygamberin Yahudilik ve Hristiyanlık için de anlamlı olduğunu bilir. (Erl), Muhammed'den önceki peygamberleri bilir (İslamkünde), Peygamberlerin öğretisini, ahlakî davranışları için ölçü kabul eder. (Isl. Untw.), Peygamberleri ve onların öğretilerini bilir. (BW- yt) İslam Tarihi ile ilgili amaçlar ise; İslam'da dört halife gibi örnekler olduğunu keşfeder. (Isl. Untw.), İslam tarihindeki kişileri tanır. (BW- yt), Müslüman halkların tarihini bilir (BW- yt).
- 40 Hz. Muhammed ile ilgili tespit edilen amaçlar şunlardır: Hz. Muhammed'in peygamberlerin sonuncusu olduğunu ve vahiy aldığı bilir. (Erl), Hz. Muhammed'in doğumu ve çocukluğu hakkında öğrenir. (BW), Hz. Muhammed'in insanlara Allah'ı, inancı ve dini nasıl yakınlaştırdığını anlatır ve dinler. (BW- yt), Hz. Muhammed'in peygamber oluncaya kadar geçirdiği süreci bilir ve onun tarihi gelişim sürecini öğrenir (BW). İnsanların, Hz. Peygambere karşı davranışlarını analiz eder ve Hz. Peygamber'in örnekliliğinde vahyi nasıl aktardığını, hayatında yaşadığını, adaletsizliği, baskıyı, kavimciliği, haset ve kini bertaraf ederek insanlara yardım ettiğini öğrenir. (BW), Peygamberin hayatında ilk temel elementleri bilir ve çocukluğundaki bazı olayları öğrenir. (Erl), Hz. Muhammed'in hayatını bilir. (İslamkünde), Hz. Muhammed'in doğumu ve çocukluğunu bilir. (Isl. Untw.), Hz. Muhammed'in insanlara örnek olduğunu kavrar. Mesela: Allah'a güven konusunda (Isl. Untw.), Medine dönemindeki Müslümanların yaşantısını öğrenir (BW).
- 41 Dua ve Sure öğrenmeye ilişkin tespit edilen amaçlar şunlardır: Çeşitli durumlarda söylenen duaları- besmeleyi bilir. (Isl. Untw.), Süre ve duaları bilir- Besmele, Eûzu Besmele, Tevhid, Şehadet (Isl. Untw.), Şimdiye kadar öğrendiği sure ve duaları pekiştirir ve ilave olarak Kevser ve Sûbhaneke'yi öğrenir. (Isl. Untw.), Fatiha'nın anlamını öğrenir (Isl. Untw.).
- 42 Kur'an'la ilgili tespit edilen amaçlar şunlardır: Kur'an'ın çok çeşitli durumlarda yol gösterdiği ve çeşitli yaratılmışlar üzerinde düşünmemiz gerektiğini öğrenir. (BW), Allah'ın Kur'an'da kendisini insanlara açtığını bilir. (BW), İslam kaynaklarını tanır. (BW), Kur'an'ı bilir. (BW- yt), Kur'an'ın peygamberin ve o dönemdeki toplumun dilinde vahyedildiğini bilir. (Erl), Kur'an'ın hikâyeler, olaylar ve Allah hakkında ve yaratılış hakkında bilgi, yaşam için yönlendirici kurallar içerdiğini bilir (Erl). Dinî pratikler için Arap dilinin anlamını bilir ve İslam'ın bugünkü kültür dilini oyun yoluyla tanır. (Erl), Kur'an'dan ve sünnetten temel yorumları (rivayetleri) kendi yaşam gerçekliklerinde, kendi tecrübeleriyle ve diğer insanların tecrübeleriyle birleştirir. (İslamkünde), Kur'an'ı Müslümanlar için geçerli inanç ve yaşam biçimlerini yansıtan içerik ve sunuma sahip olduğunu kabul eder. (İslamkünde), İslami rivayetleri görünür (yüzeysel) boyutta araştırır. (İslamkünde), İslam dininin – özellikle Kur'an ve sünnetin tarihi ve manevî temellerini bilir (İslamkünde).
- 43 Tespit edilen ahlakla ilgili amaçlar şunlardır: Nezaket ve idrak becerisi gelişir. (BW), Tabiatla dikkatli ilişki kurar. (BW), İnsanın yaratılmışlar içinde sorumlu olduğunu bilir. (BW), Dünyada insanlar için şanslar ve sınavlar olduğunu bilir. (BW), İslam ahlakının temellerini bilir. (İslamkünde), Dinî bağlamdaki etik ve ahlakî değerleri bilir. (BW- yt), Tek tek insanların diğer insanlara karşı kardeşlik, barış, adalet ve merhamet duyma sorumluluğunu geliştirir (BW- yt).

diğer dinlerde de yaratıcı kabul edildiğini bilir (Erl). Şimdiye kadar öğrendiği sure ve duaları pekiştirir ve ilave olarak Kevser ve Sûbhaneke'yi öğrenir. Cemaatle ibadete örnek olarak namazı bilir (Isl. Untw). Peygamberliğin anlamını bilir ve Kur'an'da geçen önemli peygamberleri tanır (BW). Peygamberlerin öğretisini, ahlakî davranışları için ölçü kabul eder (Isl. Untw).

Kur'an'la ilgili olarak tespit edilen amaçlara örnek ise; Öğrenciler, Kur'an'ın kıssalar, olaylar ve Allah, yaratılış hakkında bilgi ve yaşam için yönlendirici kurallar içerdiğini bilir (Erl). Kur'an'ın Müslümanlar için geçerli inanç ve yaşam biçimlerini yansıtan içerik ve sunuma sahip olduğunu kabul eder. (Islamkunde)

Ahlak'la ilgili öğrencilerin; nezaket ve idrak becerisi gelişir (BW). Öğrenciler İslam ahlakının temellerini bilir (Islamkunde).

Sonuçta İslam hakkında genel olarak bütün programlarda bilgi verilmesi amaçlanmışken namaz, oruç, hac ve zekât ibadetleri konusunda daha detaylı bilgi, duygu ve psiko-motor davranışlar BW ve Erl programlarında yer almaktadır. Bu durum programların doktrin merkezli yapıda olmasından kaynaklanmaktadır. İman esaslarına yönelik ise genel anlamda bütün programlarda amaçlar bulunmaktadır. Allah'la ilgili kazanımlar incelendiğinde öğrencilerin yaratılmışlardan hareketle yaratıcıyı öğrenmesi, tek olduğunu, isim ve sıfatlarını bilmesi amaçlanmaktadır. Yine peygamberliğin amacı, Kur'an'da adı geçen peygamberlerden örnekler, peygamberliğin önemi, peygamberlerin insanların hayatlarını değiştirmesi konusunda öğrencilerin kazanımlar elde etmesi öngörülmüştür.

Hız. Muhammed'in doğumu, çocukluğu, peygamber olması, örnekliği konusunda bütün programlarda kazanımlar yer almaktadır. Dua ve sure öğrenmeye yönelik sadece Isl. Untw. Programında hedefler bulunmaktadır ancak diğer programların içeriklerinde kısa sûrelerin öğrenilmesine yönelik muhteva mevcuttur. Ayrıca diğer programlarda genel olarak Kur'an'ı tanımaya ve içeriğini, önemini bilmeye dair hedefler yer almaktadır. Kur'an'la ilgili Isl. Untw. programında ayrıca amaç yer almamaktadır. Ahlakla ilgili doğrudan amaçlar BW ve Islamkunde programlarında geçmektedir. Bunlar İslam ahlakı ve değerlerini tanımaya, bilmeye yöneliktir. Diğer programların amaçlar sıralamasında ahlak yer almasa da içeriğinde benzer konuların öğretilmesi planlanmaktadır.

Oluşturulmak istenen Müslüman kimliği açısından bu kategori değerlendirildiğinde, İslam inanç ve ibadetlere yönelik bilgi ve becerilerin öğrencilere kazandırıl-

mak istendiği ortaya çıkmaktadır. Her Müslüman'ın temel inanç öğretisine sahip olması ve buna uygun davranışları göstermesinin hedeflendiği anlaşılmaktadır.

c. Toplumsal Farkındalık

Toplumsal farkındalık kategorisinde öğrencilere kazandırılmak istenen davranışlar daha çok diğer dinler, diğer din mensuplarıyla ilişkiler⁴⁴ ve kadının toplumdaki yeri ve önemine⁴⁵ ilişkindir. Bu konuyla ilgili amaçlara örnek şunlar verilebilir: Öğrenciler; kökeni, dinî ve dünya görüşünden bağımsız olarak arkadaşlıklar ve insani ilişkiler kurar (BW). Hristiyanlığın ve Yahudiliğin esaslarını ve görüşlerini bilir (İslamkunde). Kur'an ve İncil rivayetlerindeki paralel anlatımları bilir (Isl. Untw).

İslam'da örnek olan meşhur bazı kadınların hikâyesini bilir. İslam'dan önce zayıf kız ve kadınların toplum tarafından genellikle mağdur edildiklerini öğrenir (BW).

Bütün programlarda diğer din mensuplarına saygı duyma ve onlarla iletişim kurmaya yönelik kazanımlar bulunmaktadır. Aynı zamanda Yahudilik ve Hristiyanlığı tanımak hedeflenmektedir. Bu amaçlardan yaşanan toplumun dikkate alındığı, topluma uyum gösteren ve diğer din mensuplarıyla iletişim kurabilen Müslüman kimliğinin oluşturulmak istendiği anlaşılmaktadır. Kadınlarla ilgili amaçlar ise sadece BW programında yer almaktadır. Bununla yetiştirilen bireylere İslam'da kadının mağdur edilmediğinin, İslam'da kadına değer verildiğinin öğretilmek istendiği çıkmaktadır.

Programların özel amaçları analiz edildiğinde, Erl ve BW programlarının amaçlarının daha detaylı yani inanç ve ibadet esaslarının içeriği ile ilgili değişik amaçların bulunduğu buna mukabil Isl. Untw. ve Islamkunde programlarında ise bunların üst amaçlarla ifade edildikleri görülmüştür. Söz konusu ayrışma programların dinbilimsel yapısından ve ders üstlenicisinin farklı olmasından kaynaklandığını düşündürmektedir. Ancak farklılığın sadece amaçlarda oldu-

44 Diğer dinlerle ilgili tespit edilen amaçlar şunlardır: Toplumda birçok insanın farklı kökene, din ve dünya görüşüne sahip olduğunu bilir. (BW), Dinlerin değerli olduğunu fark eder ve bütün insanlara bireysel görüş ve mezheplerinden bağımsız olarak açık olur. (BW), Diğer dinleri ve yaşam biçimlerini tanıır. (BW- yt), Hristiyanlığın ve Yahudiliğin esaslarını ve görüşlerini bilir. (Islamkunde), Diğer din mensubu insanlara saygılı olmaya hazır olur. (Islamkunde), Diğer din mensuplarıyla yapılan bayram kutlamalarında birlikteliği tecrübe eder ve diğer inançtakilerle karşılaşır (Erl). Cami ve diğer ibadethanelerin önemini ve unsurlarını bilir. (Isl. Untw.), Kuran ve İncil rivayetlerindeki paralel anlatımları bilir. (Isl. Untw.), İslam ve Hristiyan bayram günlerini tanıır ve dinî anlamlarını bilir. (Isl. Untw.), Kendini ve diğer insanları tanıır ve birlikte yaşamaya çalışır (BW- yt).

45 Kadınla ilgili belirlenen amaçlar şunlardır: İslam'da örnek olan meşhur bazı kadınların hikâyesini bilir (BW).

ğu söylenebilir. Çünkü ünite konularında İslam ve iman esasları açılmakta ve öğretmenler tarafından öğretilmesi planlanmaktadır.

Sonuç olarak programların bütün özel amaçları analiz edildiğinde öğrencilerin; Müslüman bir birey olduklarını bilen ve Allah’ı yaratıcı kabul eden, İslam’ın ve imanın esaslarını bilen ve buna uygun davranan, toplum içinde diğer din ve inanç mensuplarıyla saygı ve hoşgörü çerçevesinde birlikte yaşayan, arkadaşlıklar kuran ve onlara karşı açık olan bireyler şeklinde yetiştirilmek istendiği anlaşılmaktadır. Bu özellikler aynı zamanda oluşturulmak istenen Müslüman kimliğini de yansıtmaktadır.

D. SONUÇ

Avrupa’da Müslümanlar çok farklı etnik ve inanç gruplarından oluşmaktadır. Farklı dinî kökenden gelen bu Müslümanlar Avrupa Birliği ülkelerinde kendi inançlarına uygun yaşamak istemektedir. Avrupa Birliği yasa ve sözleşmeleri incelendiğinde AB ülkelerinin belirlenen temel kriterleri kabul etmek durumunda olduğu görülmektedir. Din özgürlüğü hakkı; bireylerin ve dinî cemaatlerin özgürlüğü şeklinde ayrılmakta ve grupsal din özgürlüğü ise AB ülkelerinin iç işleyişi olarak kabul edilmektedir.

AB ülkesi olan Almanya’da farklı etnik kökendeki Müslüman gruplar, aynı zamanda farklı Müslüman kimliklerin var olmasına etki etmiştir. Artan toplumsal huzur ve barış istemi 2000’li yıllara gelindiğinde Alman İslam’ı söylemlerini ortaya çıkarmıştır. Almanya’nın eyaletlerinde uygulanan birden çok İslam Din Dersi veya İslam Bilgisi/Kültürü Derslerinin nasıl bir Müslüman kimliği oluşturmaya etki ettiğini belirlemek üzere dört farklı program analiz edilmiştir. Bu programların genel ve özel amaçları, muhteva ve üniteleri incelendiğinde Almanya’da kamu okullarında sunulacak bir İslam Din Dersi vasıtasıyla oluşturulacak Müslüman kimliğinde temelde şu boyutlar öne çıkmıştır:

1. Programlar vasıtasıyla, Kur’an ve sünnete dayanan daha çok Kur’an’ın esas alındığı bir Müslüman kimlik oluşturulmak istenmektedir. Böyle bir tercih programların amaç ve muhtevalarının da bu doğrultuda hazırlanmasına etki etmiştir. Programlarda daha fazla mezhepler üstü yaklaşımın benimsenmiştir. Geline ülkenin kültüründen bağımsızlaştırarak bir İslam kimliğinin oluşturulmaya çalışıldığı sonucuna varılmıştır. İslam din derslerine devam eden Müslüman çocukların çok değişik etnik kökende oldukları düşünüldüğünde, hepsi için ortak kabul edilen unsurlardan hareket etmek gerektiği anlaşılabilir. Özellikle Müslümanların Almanya’da İslam Din Dersi’ni okullarda okutabilme hakkını

elde etmelerinin ne kadar zor bir süreçte gerçekleştiği, bu bağlamda göz önüne alınmalıdır. Anayasal çerçeve mezhebe bağlı bir ders öngördüğünden her bir Müslüman grubun anayasal şartları yerine getirmesi mümkün olmamıştır. Bu sebeple çok kültürlü ve etnik yapıda ama ortaklıklardan hareketle okutulan bir ders ortaya çıkmıştır. Bu da, Müslümanlarca ortak kabul edilen muhtevayla donatılmış bir Müslüman kimliğinin oluşturulmasına etki etmiştir.

Programlara göre İslam içi zenginlikleri bilen, saygı duyan bir Müslüman kimlik ancak sınıfta farklı mezhepten öğrenciler varsa mümkün olacaktır. Bulunmadığı takdirde farklılıklar öğretime konu edilmeyecektir. Bu, programların oluşturduğu Müslüman kimlik açısından eksiklik kabul edilebilir. Müslümanlar için bir üst kimlik oluşturulmak istenirken farklılıkların da yok sayılmadan öğretime konu edilmesi, zenginlik olacaktır. Özellikle daha üst sınıflarda İslam düşünce ve ekollerinin öğretilmesi Müslümanlar arasında mevcut çatışmaların önlenmesine ve Müslümanların birbirlerini anlamalarına yardımcı olacaktır. Almanya'daki Müslümanlar ayrı ayrı dernek ve vakıflar etrafında faaliyet sürdürmekte ve inançlarını yaşamaya çalışmaktadır. Bu nedenle bu tür dersler vasıtasıyla farklı Müslüman kimliklerin bir araya getirilmeye çalışıldığı da ifade edilebilir. Ancak Alman toplumu düşünüldüğünde Hristiyanlık içindeki farklı yapıların ayrı ders olarak okutulduğu ve kendi içlerinde daha çok ayrışmayı destekledikleri görülmektedir. Katolik, Protestan, Ortodoks Din Dersi vb. gibi. İslam din dersleriyle tezat teşkil etmektedir.

2. Öğrencilerin sadece bilişsel düzeyde öğrenmelere sahip olmaları değil, bunların hayata aktarımı ve yaşam tecrübeleriyle bütünleştirmeleri söz konusudur. Günlük hayatta karşılaşılan sorunları aşmada ve ritüelleri yerine getirmede öğrencilerin becerileri geliştirilmektedir. Buradan hareketle sadece bilen değil, inandığı gibi yaşayan bir Müslüman kimliğinin öngörüldüğü sonucuna varılmıştır.

3. İçinde yaşanan toplumun kimliği yani "Alman kimliği"ni kazandırmaya yönelik bir çaba olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Müslümanların kendi dinî kimliğini yaşarken, çoğunluğun ve içinde yaşanan toplumun kültürünün bilinmesi, ona saygı duyulması, diğer din ve kültürlerin zenginlik olarak görülmesi, kabul edilmesi örtük ve açık olarak amaçlanmaktadır. Müslümanlarda, kendi dinî kültüründen olmasa da diğerlerini saygıyla benimseyen, onlarla iletişim kuran, ortak kutlama ve faaliyetlerde bulunan bir dinî kimlik oluşturulmaktadır.

Programların muhtevasında birçok konuda diğer dinlerle bağlantı kurulmaktadır. Diğer din mensuplarını daha çok anlayışla karşılamaya vurgu yapılmak-

tadır. Hristiyanlık, içinde yaşanan toplumun çoğunluğunun dinini temsil ettiği göz önünde bulundurulursa, söz konusu yaklaşım normal karşılanabilir. Ancak benzer yaklaşımın İslam içi farklılıklarda da gösterilmesi uygun olacaktır.

KAYNAKÇA

- Bilgin, Nuri, *Kimlik İnşası*, Ankara: Aşına Kitaplar Yayınevi, 2007.
- Bildungsplan für den islamischen Religionsunterricht an den öffentlichen Schulen in Baden Württemberg Grundschule*, Januar 2003/Februar 2005 [*Baden Württemberg Okullarında Kamu Okullarında İslam Din Dersi için Öğretim Programı (Ocak 2003/Şubat 2005)*].
- Budak, Selçuk, *Psikoloji Sözlüğü*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2000.
- Deutsche Islam Konferenz, (Alman İslam Konferansı), http://www.deutsche-islam-konferenz.de/cln_117/nn_1319546/SubSites/DIK/DE/Themen/themennode.html?__nnn=true, (Erişim 20.02.2010)
- Fachlehrplan für den Schulversuch Islamunterricht an der bayerischen Grundschule, 12 Juli 2004 [Bavyera İlkokullarında İslam Dersi Okul Denemesi için Öğretim Programı (12.07.2004)]*.
- Ferrari, Silvio, “AB Hukuk Sisteminde Din ve Dini Cemaatler,” Ali Köse; Talip Küçükcan (ed.), *Avrupa Birliği Ülkelerinde Din-Devlet İlişkisi*, İstanbul: İSAM Yayınları, 2008, ss.17-30.
- Ferrari, Silvio, “İslam ve Din-Devlet İlişkilerinde Batı Avrupa Modeli,” terc. Mehmet Salih Kumaş, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13:1, (2004), ss. 303-319.
- Islamkunde in deutscher Sprache, in der Grundschule Klasse 1 bis 4, Juli 2005. [İlkokul 1-4. Sınıflarda Almanca İslam Kültürü Öğretim Programı, (Temmuz 2005)].
- Köknel, Özcan, *Kimliğini Arayan Gençliğimiz*, Akdeniz Yayıncılık, İstanbul 2001.
- Lehrplan für die islamische Unterweisung in deutscher Sprache für Schülerinnen und Schüler der Jahrgangstufen 1 bis 10, 2005. [1-10. Sınıf Öğrenciler İçin Almanca Öğretim Programı (2005)].
- Marshall, Gordon, *Sosyoloji Sözlüğü*, terc. Osman Akınhay; Derya Kömürcü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999.
- Onat, Hasan, “Küreselleşme Sürecinde Kimlik, Din ve Türkiye'nin Bazı Gerçekleri,” www.turkdirlik.com/Bilgimece/Turkoloji/Kultur/HOnat0010.htm, (Erişim 23.11.2009)
- Ramazan, Tarık, *Avrupalı Müslüman Olmak*, İstanbul: Anka Yayınları, 2005.
- REMİD, www.remid.de/remid_info_zahlen.htm, (erişim 28.11.2009)
- Robbers, Gerhard, “Almanya,” Ali Köse; Talip Küçükcan, (ed.) *Avrupa Birliği Ülkelerinde Din-Devlet İlişkisi*, İstanbul: İSAM Yayınları, 2008, ss. 43-80.
- Subaşı, Necdet, “Entegrasyon Politikalarında Yeni Arayışlar: Avrupa İslam'ı,” Kadir Canatan (ed.), *Avrupa'da İslam*, İstanbul: Beyan Yayınları, 2005, ss. 38-66.
- Tibi, Bassam, “Avrupa'da Müslüman Göçmenler: Avro-İslam ile Gettolaşma Arasında,” Yay. Haz: Nezar Alsayyad; Manuel Castells, *Müslüman Avrupa ya da Avro İslam*, terc. Zehra Savan, İstanbul: Everest Yayınları, 2004, ss.47-79.
- Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2005.

- Toledo Guiding Principles On Teaching About Religions And Beliefs In Public Schools, OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR), Warsaw 2007.
- Tosun, Cemal, "Almanya'da İslam Din Dersleri İçin Bilimsel İslami-Teolojik Temellerin Önemi," Mualla Selçuk, Richard Heinzmann, Felix Körner (ed.), *İnsan Onuru, İslam Ve Hristiyanlıktaki Temelleri Çalıştayı, 3-4 Ekim 2005*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2006, ss. 123-131.
- Tosun, Cemal, "Avrupa Müslüman-Türklerinin Dinî Geleceği (Almanya Örneği)," *Türk Yurdu*, 26: 224, (2006), ss. 36-39.